

УДК 902.6:[81'373.612:911.37]:929.73(477.83/.86)

ЗЕМЛІ ГАЛИЦЬКИХ КНЯЗІВ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Леонтій ВОЙТОВИЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: lev67420@ukr.net*

Зроблено спробу реконструювати домен галицьких князів у прикарпатському Подністер'ї на підставі аналізу етимології назв населених пунктів та інформації про них у пізніших актах та у співставленні з археологічними матеріалами. Окреслені межі майбутніх досліджень, домінантою яких залишаються археологічні підтвердження версій, які висунули історики.

Ключові слова: княжий домен, галицькі князі, Подністер'я, Карпати, археологічні дослідження.

Роль князів, як і проблема змісту і функцій князівської влади, залишається однією з найдискусійніших проблем історії Русі [див.: Павлов-Сильванский, 1988, с. 39–125, 178–207, 217–228, 288–482; Грушевський, 1993, т. 3, с. 192–259; Дьяконов, 1912; 2005; Пресняков, 1909; 1993; Греков, 1934; 1951, с. 118–358; Юшков, 1992, с. 186–204, 236–294, 307–309; Пашуто, 1965, с. 11–126; Черепнин, 1972, с. 138–142; Фроянов, 1974; 2001, с. 331–482; Рапов, 1977; Буганов, Преображенский, Тихонов, 1980; Рогов, 1984; Милов, 1986, с. 140–146; 1992; Толочко, 1990а, с. 51–63; 1990б, с. 28–41; 1992; 1994а, 1994б, с. 210–215; Свердлов, 1996а; 1996б; 2003; Войтович, 2004а, с. 385–394; 2007, с. 13–32; 2011, с. 7–16]. У цьому руслі майже недослідженим є питання формування князівських доменів, доходи з яких були одним із головних джерел утримання князівської дружини та князівського двору. Фактично розмір князівського домену визначав мілітарну і політичну вагомість того чи іншого князя. З огляду на чи не повну відсутність джерел реконструкція князівських доменів, зокрема домену галицьких князів, виглядає майже неможливою. Але можна спробувати зробити гіпотетичну реконструкцію шляхом кропіткого аналізу за методом аналогій.

Галицька земля була багата покладами солі – тодішнього єдиного консерванта всіх харчових продуктів. Верхня течія Дністра була заповнена покладами болотної

руди, яка служила сировиною для виплавляння сталі і виробництва зброї та інструментів. У цьому аспекті ця земля була багатшою за сусідні. Через неї проходив міжнародний тракт Київ–Галич–Перемишль–Краків–Прага–Регенсбург–Трір, вихідні точки якого опиралися на Волгу та Піренеї, а також численні шляхи на Угорщину, Австрію і польські князівства [Войтович, 2001, с. 81–92]. Цей шлях перетинався тут з іншою давньою міжнародною артерією, так званим *буриштиновим шляхом* з Балтики по Віслі і Західному Бугу, а далі Дністром до Чорного моря і Візантії.

Але саме це багатство експортними ресурсами і розташування на перетині міжнародних артерій містило в собі певні складнощі для князівської влади, яка з огляду на специфіку розвитку династій Ростиславичів та Романовичів до всього іншого не дробила свої волості, а навпаки – об'єднувала менші уділи в більші. Місцеве боярство Галицької землі, на відміну від боярства інших земель, не мало потреби рухатися за князем в інші землі, а отже, було зацікавлене у перетворенні своїх *бенефіцій* (земельних надань на час несення служби) у *феоди* (спадкові володіння з обов'язком несення служби). Перед ними був приклад сусідньої Угорщини, де тамтешні барони добилися права отримання феодів навіть без складення оммажу – васальної присяги. Галицьке та перемишльське боярство разом з верхівкою бюргерства намагалося зламати князівську монополію на зовнішню торгівлю і замінити її своєю. Так само рвалися вони до основного стратегічного товару – солі. Будучи все менш залежними від князівської волі, представники цієї еліти все більше намагалися розділити з князями і владу політичну. Через те вони відверто заgravали як з верхівкою сусідньої Угорщини, так і з верхівкою Краківського князівства. За прикладом болгарських Асенів вони готові були навіть посадити на престол свого боярського князя, зокрема Володислава Кормильчича у 1212–1214 рр. У середовищі галицького боярства, яке тримало в своїх руках вищі уряди князівства та його головних міст, були потужні проугорська та пропольська “партії”. Прихильники місцевої династії явно уступали обом цим “партіям”. Чільну роль у князівстві намагався відігравати і церковний клір на чолі з єпископами, які, схоже, будучи вихідцями з боярських кланів, теж не були прихильниками князів. У 1242 р. двірський Андрій, здобувши Перемишль, “уодоси владыкоу” [ПСРЛ, т. 2, стб. 794].

За таких умов князі були зацікавлені в розвитку свого домену. Густота населення на Русі була незначною, це стосується і Галицької землі з її лісовими та гірськими масивами. Будучи зацікавленими в заселенні пустуючих земель і отриманні з них доходів, князі, починаючи від Ярослава Володимировича, який

поселив у Пороссі торків, берендеїв, ковуїв і печенігів, заселяли такі пустки полоненими. Іноді, навіть, вдавалися до переміщення населення з інших територій, належних до їхніх противників. Наприклад, князь Ярополк Володимирович під час походу на Друцьк, вивів дручан до свого далекого Переяславського князівства і осадив ними новозасноване місто Желний [ПСРЛ, т. 2, стб. 283]. В умовах більш раннього (порівняно з іншими землями) переходу від *бенефіції* до *феодів* [див.: Войтович, 2008а, с. 22–97], галицькі князі були змушені інтенсивніше шукати шляхи наповнення своєї скарбниці. Одним із головних чинників у цьому напрямі було заселення та використання пустих земель і розгортання на їх теренах княжого домену.

На півночі і північному заході Галицька земля межувала з польськими Сандомирським та Краківським князівствами, на заході і південному заході – з Угорським королівством, на півдні і південному сході – з половецьким степом, а на сході і північному сході – з Белзьким князівством. Західний кордон Перемишльського князівства з польськими князівствами від Любачева перетинав р. Вепр і проходив за 15–30 км на захід від Вепра, далі у південно-західному напрямку через ріки Сян і Вислок до р. Яселки в Карпатах, де він змикався з угорськими кордонами. Цей кордон був настільки стабільним, що залишався незмінним аж до 1772 р., відділяючи землі Руського воєводства від воєводств Краківського і Люблінського [Кордуба, 1925, с. 159–245]. Кордон з Угорщиною проходив уздовж Карпатської лінії оборони від Дукельського і Лубківського перевалів через Спас, Окоп на вершині Магури, Грозеву, Тустань, Синевидсько і Тухольські ворота [Рожко, 1982, с. 12–20; 1990, с. 86–97].

Колоністів, у тому числі і полонянників, садили на землю як *рядовичів* (на підставі ряду-угоди, яка регламентувала розміри плати до князівського скарбу). Отримували землі в межах домену також князівські дворяни, які обслуговували різні двірцеві служби. Належність до княжого домену земель у Верхньому Подністер'ї та в Прикарпатті підтверджує також те, що більшість цієї території пізніше було трансформовано в королівщини (зокрема ціла Самбірщина [див.: Pulnarowicz, 1929; Kuczera, 1935; Гошко, 1976, с. 14–57]) і саме тут виявилося найбільше сіл на волоському та німецькому праві або з різними локальними особливостями. Тут же розміщалися гнізда дрібної підкарпатської шляхти, нащадків дружинників, розміщених у прикордонні [див.: Рарре, 1891; Dąbkowski, 1939].

Розглядаючи населені пункти регіону, виникнення яких можна віднести до періоду формування домену галицьких князів, треба взяти до уваги, що найдавніші акти переважно збереглися з початку XV ст., а в літописах і хроніках сільські

населені пункти згадуються дуже рідко. Тому аналіз топоніміки поряд із археологічними розвідками є визначальним у процесі дослідження початків цих поселень.

Особливо цікавим у цьому аспекті є правобережжя верхньої течії Дністра від витоків до передгір'я Карпат з басейном р. Стрий. Тут етимологія низки населених пунктів пов'язана або з полоненими або з княжими рядовичами, що дає підстави віднести їх до княжого домену.

Серед назв населених пунктів привертає увагу така незвична назва, як Надітичі. Село розташоване на берегах р. Брідниці, правої притоки Дністра, поряд із давніми розробками родовищ болотної руди, яку використовували у тогочасній металургії. Перша згадка про село датується 1412 р. [Jana Długosza..., 1982, s. 241]. За польським хроністом Яном Длугошем, по дорозі в Угорщину король Владислав II Ягайло, проїжджаючи з Бірки до Меденич, зупинявся у Надітичах (у його хроніці названих “Надзеюв”). Село згадується в пізніших актах поряд із нині існуючими сусідніми селами¹, що розвіює сумніви, про який населений пункт ідеться. У місцевому фольклорі стійко зберігається легенда про угорське походження корінних жителів с. Надітич, яка легко узгоджується з етимологією назви: від угорського “нодь тічі” – “великий брід”. Ріка Брідниця саме тут впадає у Дністер. До речі, “нодь” в угорській транскрипції пишеться як “nagu”. Поселення угорців, полонених у битві під Ярославом у 1245 р., під угорською назвою “великий брід” виникло на соляному шляху з Перемишля до Жидачева, найімовірніше

¹ У 1498, 1512 та 1515 рр. село згадується серед поселень, звільнених від податків на певний термін, які особливо постраждали від ординських нападів. Назва його в кожній із цих згадок звучить по-різному: Надійчичі, Надзійчиці, Надійчиці. Позаяк село згадується поряд із Розвадовом, Стільськом та іншими відомими селами на Миколаївщині, сумнівів, що йдеться саме про Надітичі не виникає. 6 січня 1554 р. король Зигмунт Август підтвердив холмському старості Габрієлеві Тарлу купчу на села Розвадів, Веринь, Устя, Надійчичі, Стільсько і Демню. У наступному році той же король надав Габрієлю Тарлові, на той час радомському каштелянові, стаційне з сіл Устя, Розвадів, Надійчичі і Стільсько. Назва “Надітичі” зафіксована вперше в документі нового власника відомого львівського патриція Костянтина Корнякта у 1578 р. Назви на “-ичі”, як встановив відомий львівський дослідник О. Купчинський, належать до найдавніших слов'янських назв. Якщо “Надійчичі” – то заснування села було би пов'язане з якоюсь жінкою на ім'я “Надія”. Але звідки ж взялися тоді “Надітичі” – таке спотворення назви не відповідає мовним правилам слов'янських мов. І неможливо уявити, аби К. Корнякт став перейменовувати у такий спосіб село. Радше спотворення зазнали попередні записи назви, коли писарі фіксували більш звичну для слов'янського вуха назву, а саме “Надійчичі”, а не “Надітичі”.

близько 1245–1246 рр. Більш рання або пізніша поява тут угорців майже неможлива. У 1377–1385 рр., в часи короля Людовика Анжуйського, який претендував на галицьку спадщину після вигаснення нащадків короля Данила і носив титул *короля Галиції та Лодомерії*, угорські гарнізони перебували в галицьких землях (у Підкарпатті навіть до 1392–1395 рр.), але не у відкритих сільських поселеннях [Войтович, 2002].

Село Лучани згадане вперше під 1457 р. [AGZ, 1893, t. 5, s. 152]. Полонені *лучани* (волинське плем'я) ймовірно переселені в Подністер'я значно раніше, після війни Ростиславичів з волинським князем Давидом Ігоревичем у 1098–1099 рр., коли ще племінні назви подекуди зберігалися.

Те саме можна віднести і до сусідніх Дулібів, вперше згаданих під 1430 р. [Розов, 1928, с. 64] (*дуліби* також волинське плем'я). Виникли вони не пізніше кінця XI ст., бо у XII ст. волинські племінні назви вже були архаїзмами.

Сучасне село Дроховичі (Дроговичі, Дреговичі) вперше згадане під 1424 р. [Розов, 1928, с. 56]. Племінна назва *дреговичі* могла з'явитися в цьому закутку не пізніше 1117–1119 рр. під час вторгнення військ Володимира Мономаха, у складі яких були дружини Володаря і Василька Ростиславичів, у Мінське князівство, де жили дреговичі та їхні нащадки.

Цікава назва поселення Сугрів (Сугров у давньому написанні), уперше згаданого під 1458 р. [Каталог пергаментних документів..., 1972, с. 187]. Збіг цієї назви з назвою волинського міста на Підляшші навряд чи випадковий. Полонені волиняни з Сугрова могли з'явитися тут після війн з Ярополком Ізяславичем у 1096 р. або з Ізяславом Мстиславичем у 1149–1152 рр.

Назва села Києвець, згаданого вперше під 1515 р. [Jabłonowski, 1902, s. 168], теж не випадкова. У XV – на початку XVI ст. просто так ця назва не могла з'явитися. Але після розгрому київського війська під Теремболою у 1153 р. полонені кияни могли бути поселені саме в цьому закутку князівського домену. Іншого вірогіднішого пояснення цієї назви знайти майже неможливо.

Багато назв пов'язано з полоненими поляками, які були переселені сюди у процесі численних сутичок з польськими князями протягом XII–XIII ст.: Ляшки Горішні (тепер – Горішне), уперше згадані під 1439 р. [Каталог пергаментних документів..., 1972, с. 122]; Ляшки Долішні (тепер – Долішне), вперше згадані під 1439 р. [Каталог пергаментних документів..., 1972, с. 122]; Ляховичі (тепер – Зарічне), уперше згадані під 1511 р. [Капраль, 2004, с. 754], Ляховичі Подорожні (тепер – Подорожне), вперше згадані під 1515 р.; Мазурівка (поблизу Любші, це

поселення могло виникнути і у XV–XVI ст.), Бертишів (початково Бартошово, від імені Бартош), вперше згаданий під 1424 р. [Розов, 1928, с. 56].

До цієї групи можна залічити і Берездівці, які вперше згадані під 1472 р. [AGZ, 1903, t. 15, s. 1033]. Але церковна традиція зберегла згадку, за якою у 1410 р. власник села Бенедикт Бенко заложив тут першу римо-католицьку парафію при збудованому ще раніше дерев'яному костелі Різдва Пречистої Діви Марії [Бучек, Седельник, 2004, с. 38–40]. Місцеве населення зберігало свої польські корені, можливо тому новий приток польських колоністів зумовив його трансформацію у місто з магдебурзьким правом у 1526 р.

Цікаво, звідки взялася назва с. Дунаєць на р. Любашці, притоці Дністра. Чи не принесли її переселенці, полонені на Дунаї ще Васильком Ростиславичем або Ігорем-Іваном Васильковичем у першій половині XII ст.?

Село Ятвяги нині називається Прибіля (Прибілле – від “прибильці”, тобто “прибульці” чи “прибулі”). З ятвягами (гілкою прусів) галицькі князі воювали у XIII ст. на волинських кордонах і князь Лев брав у цих походах активну участь.

З переселенням полонених у княжу добу пов'язані населені пункти цього регіону з назвами Бринці Загірні та Бринці Церковні (тобто Бранці – полонені), Бориничі (первинне Браниче – Branucze), вперше згадані під 1424 р. [Розов, 1928, с. 56], а також Перегінське, відоме з початку XV ст. [Капраль, 2004, с. 754] (від “перегнані, перегнанці”).

На доменальні землі вказують і інші назви, такі як Володимирці (вперше згадані під 1411 р. [Розов, 1928, с. 43]) – від галицького князя Володимира Володаревича (1141–1153); Княже село (тепер Кніселів, уперше згадане під 1393 р. [Prochaska, 1890, s. 10]); Княжолука (вперше згадана під 1394 р.) [Грамоти XIV ст., 1974, с. 64]; Городище (вперше згадане під 1376 р. [Prochaska, 1890, s. 6]) – навколо залишків княжого замку; Бортники (вперше згадані під 1428 р. [Розов, 1928, с. 60]) – тутешні поселенці заготовляли мед та віск для княжих гостей-купців; Нові і Старі Стрільці (раніше Стрільці, вперше згадані під 1513 р.) – княжі дворяни або рядовичі, які заготовляли м'ясо для війська; Псари (Псарі, вперше згадані під 1532 р. [Капраль, 2004, с. 755]) – княжі дворяни або рядовичі, які обслуговували княжі полювання.

Ще одна група поселень пов'язана з розробленням болотної руди, виплавлянням заліза і виготовленням штаб для ковалів та зброярів: Руда (вперше згадана під 1394 р. [Грамоти XIV ст., 1974, с. 64]), Рудники (вперше згадані під 1435 р. [AGZ, t. 3, s. 107]), Дем'янка Лісна та Дем'янка Наддністрянська.

Гігантський металургійний комплекс у Рудниках, зруйнований у кінці X ст. під час походу київського війська, певною мірою свідчить, що подібні комплекси були окремими поселеннями металургів, які працювали як князівські рядовичі не на замовлення ринку, а для князівського скарбу [Войтович, 2005, с. 3–5]. Після руйнації X ст. життя в цьому регіоні не завмерло. В урочищі Чорна Гора на північно-західній околиці теперішнього села Рудники на високому мисі, який місцями піднімається до 30 м над навколишніми луками і болотами, виявлені сліди поселення Княжої доби [Мацкевий, Козак, 2010, с. 108]. Болотну руду продовжували добувати вздовж Дністра від Надітич. Два кілометри на північ від с. Раделичі поблизу Рудник в урочищі Городище було виявлено сліди укріплень, які, на думку Володимира Кобільника, були рештками угорського поселення часів короля Данила [Кобільник, 1936, с. 5]. На північній околиці с. Раделичі в урочищі Пастівники виявлені сліди виплавлення заліза та залізобробної майстерні XI–XIII ст. [Мацкевий, Козак, 2010, с. 106]. Недалеко, за 3 км на південний схід від Раделич, на південному березі оз. Жибасова, поблизу Дністра, виявлено іншу залізобробну майстерню того часу [Конопля, 1985, с. 294].

Далі на захід по Дністру розміщалися Дроговиж, Устя, Колодруби та Більче. Давнє місто Дроговиж розташовувалося на підвищеному плато над долиною р. Зубри, з якого було видно дороги аж до Карпат (звідси і назва Дроговиж – Дороговиж – “дороги вижу”). Збереглося городище XI–XIV ст., яке знищили війська князя Любарта-Дмитра Гедиміновича у травні 1353 р. Боярин Вовчок з Дроговижа (*Wolczkone de Drochovicze*) одним із перших перейшов на сторону польського короля Казимира III і у 1356 р. виступив свідком на магдебурзькому привілеї Львову [Привілеї міста Львова, 1998, с. 27–31]. Пізніше його родина, обдарована і піднесена спадкоємцями Казимира III, стала першими католиками-поляками серед руського боярства [Mysliński, 1981; Sikora, 1986, s. 14–19; 1989, s. 55–89]. Далі місто вже не відродилося, а біля підніжжя плато на березі Чорного потоку, що впадає у Дністер, з'явилося однойменне село Дроговиж, що стало центром королівського староства. На краю плато стрийський староста Закліка Тарло у 1465–1466 рр. збудував замок, рештки якого теж збереглися [Івашків та ін., 1993, с. 77–78].

Місто Устя було розташоване в гирлах річок Щирка, Зубри та Нежухівки, які впадають тут у Дністер. Уперше воно згадане під 1403 р. як центр округи, яку в додаток до Жидачівського князівства отримав князь Свидригайло Ольгердович [Войтович, 1996, с. 116]. Місто, яке виникло ще в княжі часи, на той час було вже поважним портом на Дністрі. Будівництво річкових суден (стругів, комег, дубасів,

шкютів та галер) тут тривало до середини XIX ст. По Зубрі зі Львова і по Щирку з Щирця можна було потрапити до Устя, а звідти – далі до Чорного моря та Візантії. З 1402 р. місто Хаджібей (тепер Одеса) на чорноморському побережжі стало володінням князя Свидригайла Ольгердовича [Skarbcs diplomatów papieskich..., 1860, t. 1, s. 330–331, dok. 746]. З Устя по Дністру і далі через Хаджібей відправляли збіжжя до Константинополя у 1415 р., коли візантійський імператор звернувся до Владислава Ягайла по допомогу [Маркевич, 1894, с. 55]. Трохи пізніше за Казимира Ягеллончика цим шляхом постачали збіжжя через Білгород-Дністровський до Кіпрського королівства [Janowski, 1914, s. 507]. З 1433 р. Устя вже згадується у складі Дроговизького староства [AGZ, 1868, t. 2, dok. 102]. У 1498–1515 рр. місто було кілька разів спалене вщент [Źródła dziejowe, 1902, t. 18, cz. 1, s. 126], після чого вже не піднялося і залишилося селом [Войтович, Сколоздра, 2006, с. 67–77].

У селі Колодрубях на дністровській переправі на шляху до Раделич і Рудник (назва походить від спотворення “Коло броду”), вперше згаданому під 5 грудня 1440 р. [Івашків та ін., 1993, с. 90], в урочищі Селище, знайдені сліди давньоруського поселення XI–XIII ст. [Чайка, Довгань, 1996, с. 78–82].

Поблизу р. Нежухівки, правої притоки Дністра, розташовувалося місто Більче, датоване керамікою XII–XIII ст. На мисоподібному виступі гряди, піднятому над низовиною на 18 м, зберігся дитинець, розмірами 35×38 м, оточений валом, заввишки до 1,5 м, а біля основи мису – другим валом, заввишки до 4 м і завширшки 5–6 м [Свешніков, 1976, с. 57; Михальчишин, 1993, с. 22]. Вали збереглися і в урочищі Городище [Кобільник, 1936, с. 5]. Назва сусіднього села Болоня, яке примикає до Більчого, теж свідчить про наявність тут раніше давньоруського міста. Більче вперше згадане під 1466 р. [Івашків та ін., 1993, с. 90].

У Стрийському районі два поселення Дуліби та Угерське (нині Яблунівка, вперше згадане під 1427 р.), безперечно, пов’язані з розселенням полонених на княжих землях. Перше з них засноване не пізніше кінця XI ст., коли ще були вживані племінні назви, друге – не пізніше 1245 р., коли після битви під Ярославом у полон потрапило багато угорських воїнів. Стрілків може бути поселенням княжих стрільців. З полюванням у княжих угіддях могли бути пов’язані села Лисовичі (вперше згадані під 1371 р.) та Лисятичі (1443 р.). Як відомо хутра лисиці належали до монопольних товарів княжого скарбу, які йшли на експорт. Село Довголука (вперше згадане під 1438 р.) теж могло належати, судячи з назви, до княжого домену: тут могли годувати княжі табуни. Збереглися потужні оборонні вали княжого замку [Мацюк, 1997, с. 71].

Стрий уперше згаданий під 1396 р. [AGZ, 1872, t. 3, s. 115]. На території міста виявлені також житла XII–XIII ст., литий бронзовий хрестик, пряслице з овруцького шиферу та інші предмети того часу [Мацкевий, 1998, с. 393–398]. За чотири кілометри на північ від с. Кавське в центральній частині лісу Бучина, над заплавою р. Ступниці збереглося округле городище XI–XIII ст. з валом, заввишки 2 м, завширшки біля основи 4 м [Бернякович, 1959, с. 32]. За 4,5 км на південний захід від с. Кавське в урочищі Бич, на правому березі р. Летнянки, – інше укріплення X–XIII ст. округлої в плані форми, обнесене двома валами, висотою 1,65 м та двома ровами [Бернякович, 1959, с. 33–34].

Також могли відноситися ще до княжих часів поселення Сихів (уперше згадане під 1428 р.), Жулин (1446 р.), Любінці (1465 р., тут збереглися сліди давніх укріплень) та Гірне (1472 р.).

У нинішньому Сколівському районі, крім вже згадуваних Синьовидська (Синьовидне Верхнє), де збереглися сліди двох укріплених городищ та рештки укріплень монастиря Пресвятої Богородиці, в якому зупинялися король Данило Романович з сином Левом, Тустані і Тухлі наявні такі давні поселення, як Підгородці (вперше згадані під 1397 р., це підграддя міста Тустані), Синьовидне Нижнє (тут також видно сліди городища), Сколе (вперше згадане під 1397 р. [Рарее, 1891, s. 17], хоча традиція пов'язує його заснування із загибеллю князя Святослава Володимировича у 1015 р. [див.: Войтович, 2010а, с. 9–27]), Славське (вперше згадане під 1483 р. [AGZ, 1903, t. 18, s. 259], але традиція теж пов'язує його заснування з 1015 р.), Великі Дідушичі (вперше згадані під 1371 р., Дідушицькі були жидачівськими боярами [Stadnicki, 1849, s. 257–260, dok. 244]), та Корчин (уперше згаданий під 1446 р., між селом та схилом гори Коник в урочищі Замчище у 1870 р. були ще сліди дерев'яної будівлі [Мацюк, 1997, с. 70]).

Перемишльська частина землі охоплювала такі міста: Перемишль (уперше згаданий під 981 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 69], на правому березі р. Сян [Hauser, 1923; Томашівський, 1928, s. 179–190; Žaki, 1959, s. 23–48; 1960, s. 213–215; 1969, s. 47–50; Kunysz, Persowski, 1966; Kotlarczyk, Žaki, 1969, s. 51–62]), Звенигород на Білці (вперше згаданий під 1086 р. [ПСРЛ, т. 1, стб. 206], тепер с. Звенигород Пустомитівського району [Терский-Шеломенцев, 1978, с. 206–215; Свешніков, 1987, с. 94–101; 1990а, с. 107–110; 1990б, с. 127–131; 1994, с. с. 20–31; Гупало, 2009, с. 127–153]), Сянок (уперше згаданий під 1150 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 406], у гирлі Нотеці при впадінні у Варту [Kunysz, 1962, s. 25–27; 1963, s. 55–104]), Ярослав (уперше згаданий під 1152 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 447]),

Удеч (Зудеч) (уперше згаданий під 1164 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 524], тепер м. Жидачів), Городок (уперше згаданий під 1213 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 733], тепер м. Городок Львівської області [Ратич, 1957, с. 21; Грабовецький, Гопало, 1968]), Вишня (вперше згадана під 1231 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 762], тепер м. Судова Вишня Львівської області [Цигилик, 1968, с. 485–493]), Голі Гори (вперше згадані під 1231 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 765], тепер с. Гологори Золочівського району Львівської обл.), Синевидско (вперше згадане під 1241 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 787], тепер Верхнє Синевидне Сколівського району), Спас (існував вже в середині XIII ст., Старосамбірський район [Рожко, 1982, с. 12–19; 1990, с. 84–89; 1999, с. 41–45; 2001]), Сіль (уперше згадана під 1255 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 830], тепер Стара Сіль Старосамбірського району), Львів (уперше згаданий під 1256 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 841], на р. Полтві на межі Перемишльського і Белзького князівств, столиця Галицько-Волинської держави з кінця XIII ст. [Войтович, 2004б, с. 712–720; Історія Львова, 2006, т. 1]), Старий Самбір (існував вже в XIII ст. [див.: Кріль, 2009]), Тустань (вперше згадана під 1340 р. [див.: Рожко, 1996]), Дроговиж (уперше згаданий під 1356 р. [Привілеї міста Львова, 1998, с. 27–31], тепер село Миколаївського району Львівської області), Тухля (уперше згадана під 1387 р. [Рарée, 1891, s. 17], тепер с. Тухля Сколівського району Львівської області, існувала з IX ст.).

Доменальні землі варто шукати також в околицях Перемишля, особливо в басейнах р. Вирви та Стрвяжу, де наявні такі населені пункти, як Княжпіль, Ляцьке, Стрільки, Стрільбище та багато зі старовинними назвами на “-ичі”. На Перемишльщині було місто Ярослав (уперше згадане під 1152 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 447]), заснування якого, безперечно, треба пов’язувати з особою князя Ярослава Осмомисла, котрий, напевно, ним опікувався. У такому разі місто лежало в доменальних землях і в його околицях мали розміщуватися доменальні князівські володіння. Ще інше місто Сіль (уперше згадана під 1255 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 830], тепер Стара Сіль Старосамбірського району) теж мусило лежати в доменальних володіннях, бо князівська влада намагалася утримувати в своїх руках монополію на торгівлю таким стратегічним продуктом, як сіль, що була головним консервантом упродовж усього середньовіччя. У Галицько-Теребовельській частині були міста Теребовля (вперше згадана під 1097 р. [ПСРЛ, т. 1, стб. 247] на р. Гнізні, лівій притоці Серета [Миська, 2005, с. 92–93; 2006, с. 53–59; 2008, с. 292–303]), Галич (уперше згаданий під 1138 р. [ПСРЛ, т. 1, стб. 311], найбільше місто Південно-Західної Русі у XIII ст. [Лукомський, 2001, с. 275–298; 2006, с. 34–44; 2008, с. 362–375; 2009, с. 416–431; Томенчук,

2008в, с. 494–610]), Звенигород на Дністрі (вперше згаданий під 1142 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 316], на правому березі Дністра між гирлами Серета і Збруча), Микулин Галицький (уперше згаданий під 1142 р. [ПСРЛ, т. 1, стб. 311], на лівому березі Серету), Ушиця (вперше згадана під 1144 р. [ПСРЛ, т. 1, стб. 311], при впадінні р. Ушиці в Дністер), Снятин (дослідники пов'язують назву і заснування міста з відомим галицьким боярином Коснятином Сірославичем, уперше згаданим під 1158 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 488], Ян з Чарнкова у 1382 р. назвав його одним із найбільших міст *королівства Русі*), Кучелмин (уперше згаданий під 1159 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 497], на лівому березі р. Каютин, притоки Дністра, між селами Непоротовим і Комачинці Сокирянського району Чернівецької області [Томенчук, 2008б, с. 38–40]), Збараж (уперше згаданий під 1211 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 730]), Маклаков Галицький (уперше згаданий під 1211 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 730], біля Теробовлі), Товмач (уперше згаданий під 1213 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 734], тепер м. Тлумач на р. Тлумачику), Плав (уперше згаданий під 1213 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 735], Перебиківське городище Хотинського району?), Онут (уперше згаданий під 1213 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 735], тепер село Заставнянського району Чернівецької області), Василев (уперше згаданий під 1229 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 761], на правому березі Дністра навпроти гирла Сирету [Томенчук, 2008а, с. 29–37]), Коломия (вперше згадана під 1240 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 790]), Бакота (уперше згадана під 1240 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 789]), Калюс (Каліус) (уперше згаданий під 1242 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 793], на Дністрі поблизу Кучелмина), Хотин (існував в середині XIII ст. [див.: Михайлина, Пивоваров, 2011]), Городок на Черемоші (?). Ще декілька городищ, які могли бути містами, незгаданими в писемних джерелах, археологи дослідили тільки обстеженням або незначним шурфуванням чи збором підйомного матеріалу. Археологічні дослідження на цьому етапі не дають змоги говорити про розорення цієї території монголами в середині XIII ст. і її занепад у другій половині цього століття. Найбільші “гнізда” князівських доменальних володінь варто шукати навколо Галича, Теробовлі та Звенигорода на Дністрі як удільних столиць, що потребує як подальших пошуків у пізньому актовому матеріалі, так і пильного археологічного обстеження всієї території.

Найзагадковішою залишається Дністровсько-Бирладська волость, яка тягнулася аж до Дунаю. Сюди входили такі міста як Бирлад (уперше згаданий

148 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 16 під 1159 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 497], на р. Бирлад, лівій притоці Сирета²), Малий Галич (тепер м. Галац у Румунії [див.: Рыбаков, 1952, с. 14–32; Коновалова, 1991, с. 51; Тельнов и др., 2002]) і Текуч³, Дичин (місто Дцин, куди відійшли бирладники після нападу на Олешша, згаданий у Іпатіївському літописі під 1159 р. [ПСРЛ, 1908, т. 2, стб. 505], Дисина у сицилійського географа ал-Ідрісі [Недков, 1960, с. 104–

² Локалізація Бирладу залишається дискусійною. Версія І. Богдана [Коновалова, Перхавко, 2000, с. 78], підкріплена Р. Рабиновичем [Рабинович, 1999, с. 369], стосовно розташування літописного Бирладу на місці с. Ескі-Бирлат на правому березі Дунаю в Добруджі, заслуговує пильної уваги і потребує підтвердження археологічними дослідженнями.

³ Ці міста згадані у грамоті князя Івана Ростиславича месемврійським купцям від 20 травня 1134 р. [Памятники русского права, 1953, вып. 2, с. 26]. Навколо цієї грамоти довгий час триває дискусія. Автентичність грамоти визнавали П. Голубовський [Голубовский, 1884, с. 207], М. Дашкевич [Дашкевич, 1904, с. 366–369], М. Грушевський [Грушевський, 1905, т. 2, с. 421–422], В. Пашуто [Пашуто, 1950, с. 169–171; 1968, с. 194], О. Насонов [Насонов, 1951, с. 143], М. Левченко [Левченко, 1956, с. 437–438], А. Фроловський [Фроловский, 1961, с. 75], О. Зімін [Зимин, 1966, с. 30–31], В. Потін [Потин, 1968, с. 228–229], М. Брайчевський [Брайчевський, 1998, с. 26–27], Р. Рабинович [Рабинович, 1999, с. 357–407], Л. Войтович [Войтович, 2000, с. 152] та О. Майоров [Майоров, 2001, с. 220–222]. Сфальшованою вважали грамоту І. Богдан [Богдан, 1895, с. 163–164], О. Соболевський [Соболевский, 1895, с. 173–176], П. Панаїтеску [Panaitescu, 1932], М. Мохов [Мохов, 1964, с. 82–83], М. Котляр [Котляр, 1969, с. 20–22; 1985, с. 78–82], П. Павлов [Павлов, 1986, с. 12–13], В. Спінеї [Spinei, 1994, р. 21], С. Каштанов [Каштанов, 1996, с. 71–72] та Б. Перхавко [Перхавко, 1996; Коновалова, Перхавко, 2000]. Грамоту вперше ввів у науковий обіг відомий румунський історик і філолог-славіст Богдан Петричейку Хаждеу (1836–1907). Один із противників автентичності грамоти О. Соболевський довів, що текст грамоти написаний у XIV–XV ст. в орфографічних і лінгвістичних традиціях молдовських і болгарських документів цього часу (більш ранні грамоти з цих регіонів невідомі). Оригінал і початкова копія грамоти втрачені ще у XIX ст. Одним із головних аргументів противників автентичності грамоти, починаючи з І. Богдана, була впевненість, що звенигородський князь Іван Ростиславич не міг володіти Бирладом і Пониззям Дністра та Пруту. Тому найвразливішим місцем грамоти вони вважали вираз “*князь Бирладский от стола Галичского*”. Якщо вважати Івана Ростиславича звенигородським князем, столиця якого була у Звенигороді на Білці на території Перемишльсько-Звенигородської частини землі, яка належала Володаревичам, то цей вираз дійсно виглядає неправдоподібно. Але Іван Ростиславич княжив у Звенигороді на Дністрі, що у Теробовельському князівстві, яким володів його батько – Ростислав-Григорій Василькович [див.: Войтович, 2006а, с. 7–15]. Тому можна повністю погодитися з аргументами та висновками Р. Рабиновича, що підстав для звинувачення Б. П. Хаждеу у сфальшуванні грамоти немає.

105]⁴), Кілія, Білгород (тепер м. Білгород-Дністровський), Яський торг (тепер м. Ясси в Румунії⁵), Романів торг, Немеч, Сучава, Серет.

Ці міста як частина Русі внесені у “Список руських городів дальніх і ближніх” [Тихомиров, 1952, с. 223], первісний варіант був складений ще на початку XIII ст., а остаточний варіант пам’ятника сформований у 1375–1381 рр. [Греков, 1975, с. 366] (але не пізніше 1409 р.) [Наумов, 1974, с. 150–163]. Зрозуміло, що в далекій Північно-Східній Русі, подаючи відомості про придунайські землі, користувалися інформацією найдавнішого варіанту, так як новішої інформації просто не могли мати.

Свого часу, обґрунтовуючи належність цих територій до Галицького князівства, провідний російський візантиніст Геннадій Литаврін, не погоджуючись з Михайлом Бібіковим, звертав увагу, що область у межиріччі Дністра та Серету і Нижнє Подунав’я були воротами між морем і Карпатами, через котрі у XI–XII ст. кочовики потрапляли на Балкани. Не маючи достатньо сил, щоби зайняти цей район, Візантія не заперечувала проти його утримання сильним галицьким князем, відділяючи стосунки з ним окремо від стосунків з Києвом [Литаврін, 1999, с. 505–506]. Про це свідчать і тісний союз Візантії з Галицьким князівством у середині XII ст. і відновлення цього союзу за часів Романа Мстиславича [Войтович, 2006а, с. 7–15; 2006б, с. 263–273; 2008б, с. 51–62; 2009, с. 1–25; 2010б, с. 255–280]. Налагодивши добрі стосунки з Ногаєм, князь Лев Данилович зумів зберегти і значну частину володінь у Пониззі Дністра та Дунаю. Міста колишньої Дністровсько-Бирладської волості, поступово переходили під пряму ординську зверхність. Наприклад, у Білгороді археологічний матеріал незаперечно свідчить про піднесення та інтенсивну забудову міста в кінці XIII ст., характер цього будівництва і знайдені матеріали не полишають сумнівів щодо його схожості з іншими ординським поліетнічними містами [Егоров, 1985, с. 79–82; Кравченко, 1986], правда, у місті жило й слов’янське населення і більшість знахідок зброї або її елементів мають руське походження [Кравченко, 1986, с. 83–84]. Ординські монети, знайдені у місті, масово починаються з епохи хана Узбека (1313–1339). Інформацію про причорноморські території зберегли *портолани* – давні карти-лоції, на яких

⁴ Суперечка навколо деяких розходжень джерела розв’язана Андрієм Плахоніним [Плахонін, 2000, с. 449–457].

⁵ Яський торг, згаданий вперше під 1412 р. у валашській грамоті і в польського хроніста Яна Длугоша, пов’язаний з аланами-ясами, які з’явилися в цьому регіоні з середини XIII ст. після походу Бату [див.: Бубенок, 2004, с. 230–234].

наносили берегові орієнтири та населені пункти з короткими описами⁶. Значна частина цих джерел відображає політичне становище цих земель за роки, що передували створенню пам'ятки. На портоланах Маріно Сануда (1321) [Popescu-Spineni, 1938, p. 74], Піцігано (початок 1330-х років) [Егоров, 1985, с. 136, 139] та Весконте (1327) [Nordenskiöld, 1897, p. 33, taf. 7] місто Аспрокастро зображене з прапором, на якому є джучидська тамга і півмісяць. Отже, можна припускати, що процес переходу міста під пряме ординське панування почався в часи Ногая і завершився при Узбеку. Але ще до 1328 р. новоутворена єпископія Аспрокастрон була долучена до складу саме Галицької митрополії [Скочиляс, 2010, с. 200–203], що є прямим свідченням про збереження тісних зв'язків цієї території з галицькими землями. Певна подвійна підпорядкованість, яка зі сторони ординських достойників виражалася, ймовірно, тільки у сплаті данини-податків.

Збереження такої подвійної підпорядкованості було вигідно як обом зверхникам, так і місцевому населенню та купецтву обох сторін, тому деякі частини цієї волості могли залишатися в складі Галицько-Волинської держави не тільки до початку XIV ст., але навіть і далі. Наприклад, таке досить правдиве джерело, як “Flos historiarum Terrae Orientis”, відзначило: “Русь – величезна країна, межує з Грецією, Болгарією; ця країна ... тепер платить данину татарам, а князем її Лев” [Пашуто, 1950, с. 302].

⁶ Див.: писемний портолан 1250–1265 pp. [Compasso da navigator, 1947], “Таммар Луксоро” початку XIV ст. [Nordenskiöld, 1897; Kretschmer, 1909], портолан П'єтро Весконте 1311 р. [Димитров, 1984], портолан П'єтро Весконте 1318 р. [Periplus Ponti Euxini..., 1837, p. 38–41; Collezione Ongania, 1886], портолан Абульфіді першої третини XIV ст. [Abu al'Fida, 1840, p. 30, 35, 222–223], атлас Абрахама Креска з 1375 р. [Voies Océanes, 1992], портолани Ніколо Пасквіліні 1408 р. [Periplus Ponti Euxini..., 1837, p. 38–41], Джакомо да Джірольдї 1426 р. [Nordenskiöld, 1897, p. 25–32], Андреа Б'янко 1436 р. [Мурзакевич, 1837], Граціозо Бенінказа 1445 р. [Spadolini, 1907–1908, p. 460–463], Граціозо Бенінказа 1453, 1471 pp. [Потоцкий, 1850], Андреа Бенінкаса 1490 р. [Kretschmer, 1909, s. 641–651], Конте Оттоманї Фредуччі 1497 р. [Nordenskiöld, 1897, pl. N 22] та Баттіста Аньєзе [Portolani e Carte Nautiche..., 1994]. Аналіз цих джерел дає підстави порушити ще одну цікаву проблему: про час появи генуезьких колоній в Нижньому Подунав'ї та Нижньому Подністер'ї. Німфейська угода 13 березня 1261 р. між Візантією та Генуеєю надала останній монопольне право торгівлі на Чорному морі. З того часу і почалося проникнення генуезців у приморські території. Наскільки це проникнення було успішним в часи Ногая та Лева Даниловича?

Про давню належність цих територій до Галицької землі свідчить і декілька інших аргументів, зокрема топонімічних⁷, а також долучення вірменських парафій у Сереті, Сочаві (Сучаві) та Молдові до львівської вірменської єпископії у кондаку католика Теодороса II від 13 серпня 1388 р., зі згадкою про Львів, як “найблагоденнішу, що охороняється Богом, столицю, славу матір міст християнських королів”, що відбиває часи Галицько-Волинської держави [Дашкевич, 1992, с. 10–11]. Швидке піднесення Львова в такому непростому столітті, яким виявилось XIII ст., було би неможливим без інтенсивної східної і, перш за все чорноморської, торгівлі, побіжним свідченням якої є наявність *сарацинського* кварталу у княжому Львові.

Зрозуміло, що саме на такій території зі змішаним населенням, яка на перших порах не входила до корінних галицьких земель, могло розташовуватися гніздо доменальних володінь галицьких князів. Пошук цих володінь вимагає прискіпливого аналізу ономастичних матеріалів, пов’язаних з давніми назвами населених пунктів та урочищ, а також археологічними розвідками цих територій з подальшим аналізом пізнішого актового матеріалу, дотичного до цих місцевостей. Шлях цей довгий, але обіцяє бути перспективним. Гіпотетичне відновлення домену галицьких князів дасть змогу правильніше оцінити їхній мілітарний, а відтак, політичний, потенціали.

Головне завдання стоїть перед археологами, бо без суцільного археологічного обстеження території і хоча б поверхової розвідувальної перевірки, будь-які версії істориків, які ґрунтуються на ймовірній етимології назв чи пізнішому актовому матеріалі, залишаться просто більш-менш вдалимими гіпотезами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бернякович К. В.* Роботи Прикарпатської археологічної експедиції у 1956–1957 рр. // Археологічні роботи Львівського історичного музею у 1952–1957 рр. – Львів, 1959. – С. 29–42.
2. *Богдан И. И.* Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. // Труды VIII Археологического Съезда. – М., 1895. – Т. 2. – С. 163–164.

⁷ Ці аргументи були зібрані у доповіді Андріяна Шийчука (Румунія) “До питання південних кордонів Галицької Русі (за матеріалами візантійської історіографії)”, виголошеній на П’ятому міжнародному конгресі україністів у Чернівцях 28 серпня 2002 р. на засіданні секції “Галицько-Волинське князівство”. На жаль, вони залишилися неопублікованими.

3. *Брайчевський М. Ю.* Географічні межі Галицького князівства близько 1185 р. (з коментарів до “Слова о полку Ігоревім”) // Галич і Галицька земля: Зб. наук. праць. – К.; Галич, 1998.
4. *Бубенок О. Б.* Аланы-Асы в Золотой Орде (XIII–XIV вв.). – К., 2004.
5. *Буганов В. И., Преображенский А. А., Тихонов Ю. А.* Эволюция феодализма в России: Социально-экономические проблемы. – М., 1980.
6. *Бучек М., Седельник І.* Львівська архідієцезія латинського обряду. Т. 1. Парафії, костели та каплиці (Львівська обл.). – Львів, 2004.
7. *Войтович Л.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. – Львів, 1996.
8. *Войтович Л.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, політична і суспільна роль. – Львів, 2000.
9. *Войтович Л.* Торгівля і торговельні шляхи // Історія української культури. – К., 2001. – Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – С. 81–92.
10. *Войтович Л.* Скільки років Надітичам? // Громада (Миколаїв). – 2002, 10 грудня.
11. *Войтович Л. В.* Феодалізм в українських землях: проблеми існування і періодизації // Істину встановлює суд історії: Зб. на пошану Ф. П. Шевченка. – К., 2004а. – Т. 2. Наукові студії. – С. 385–394.
12. *Войтович Л.* Де була столиця Лева Даниловича? (Джерелознавчий аспект проблеми) // До джерел: Зб. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Львів, 2004б. – С. 712–720.
13. *Войтович Л.* Замість вступу: Найдавніший промисловий комплекс України // Ковтало Б., Сколоздра Р., Яцишин С. Рудники. Історико-краєзнавчий нарис. – Львів, 2005. – С. 3–5.
14. *Войтович Л.* Князь Іван Бирладник: загадка походження // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Львів, 2006а. – Вип. 5. – С. 7–15.
15. *Войтович Л.* Союз Галицьких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. // Проблеми слов’янознавства. – 2006б. – Вип. 56. – С. 263–273.
16. *Войтович Л. В.* Проблеми історичної термінології: Київська Русь, середні віки, княжа доба, феодалізм, держава, віче // Історичні записки: Зб. наук. праць. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – Вип. 15. – С. 13–32.
17. *Войтович Л. В.* Король Данило Романович: політик і полководець // Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі. – Львів, 2008а. – С. 22–97.
18. *Войтович Л.* Князь Іван Бирладник: загадкова постать // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2008б. – Вип. 11–12. – С. 51–62.

19. *Войтович Л.* Перша галицька династія // Генеалогічні записки. – Львів, 2009. – Вип. 7. – С. 1–25.
20. *Войтович Л.* Загадка загибель князя Святослава Володимировича і загадки міграції угрів в кінці IX ст. // Україно-угорські етюди. – Львів, 2010а. – Вип. 1. – С. 9–27.
21. *Войтович Л.* Галицька земля и Византия в XI–XIV вв. // Кондаковские чтения. – Белгород, 2010б. – Т. 3. – С. 255–280.
22. *Войтович Л. В.* Дискусія про ранню державу // Княжа доба. – Вип. 4. – Львів, 2011. – С. 7–16
23. *Войтович Л., Сколоздра Р.* Устя, Устечко... // Миколаївщина. – Львів, 2006. – Т. 3. – С. 67–77.
24. *Голубовский П. В.* Печениги, торки и половцы до нашествия татар. История южнорусских степей IX–XII вв. – Киев, 1884.
25. *Гошко Ю. Г.* Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут. – К., 1976.
26. *Грабовецький В., Гопало І.* Городок. – Львів, 1968.
27. Грамоти XIV ст. / Упоряд. М. М. Пещак. – К., 1974.
28. *Греков Б. Д.* Очерки по истории феодализма в России // Известия Государственной Академии Истории Материальной Культуры. – М., 1934. – Вып. 72.
29. *Греков Б. Д.* Київська Русь. – К., 1951.
30. *Греков И. Б.* Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV–XV вв.). – М., 1975.
31. *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т. 2.
32. *Грушевський М.* Історія України-Руси. – К., 1993. – Т. 3.
33. *Гупало В.* Питання про “особливі печі” у давньому Звенигороді на Білці // МДАПВ. – 2009. – Вип. 13. – С. 127–153.
34. *Дашкевич Н. П.* Грамота Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. // Сб. статей по истории права, посвящ. М. Ф. Владимирскому-Буданову его учениками и почитателями / Под ред. М. Н. Ясинского. – Киев, 1904. – С. 366–369.
35. *Дашкевич Я.* Давній Львів у вірменських та вірмено-кипчацьких джерелах // Україна в минулому. – К.; Львів, 1992. – Вип. 1. – С. 10–11.
36. *Димитров Б.* България в средновековата морска картография XIV–XVII вв. – София, 1984.
37. *Дьяконов М. А.* Очерки общественного и государственного строя Древней Руси. – СПб., 1912; Изд. 2. – СПб., 2005.
38. *Егоров В. Л.* Историческая география Золотой Орды в XIII–XIV вв. – М., 1985.

39. *Зимин А. А.* Историко-правовой обзор. Грамота Ивана Ростиславича Берладника // Памятники русского права. – М., 1966. – Вып. 2.
40. *Івашиків Я. М., Івашиків К. В., Грибик М. С., Мацьковий Л. Г., Сколоздра Р. В.* Миколаївське Придністров'я / Ред. Л. В. Войтович. – Львів, 1993.
41. *Історія Львова* / Під ред. Я. Д. Ісаєвича. – Львів, 2006. – Т. 1: 1256–1772.
42. *Капраль М.* Жидачівський повіт Львівської землі в XVI столітті (За матеріалами поборових реєстрів) // До джерел: Зб. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Львів, 2004. – Т. 1.
43. *Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799* / Уклад. О. Купчинський, Е. Ружицький. – К., 1972.
44. *Кашианов С. М.* Из истории русского средневекового источника. Акты X–XVI вв. – М., 1996.
45. *Кобільник В.* З археології Бойківщини. VII виказ пам'яток // Літопис Бойківщини. – Рік VI. – Самбір, 1936. – Ч. 7.
46. *Коновалова И. Г.* Арабские источники XII–XIV вв. по истории Карпато-Днестровских земель // Древнейшие государства на территории СССР. 1990 г. – М., 1991.
47. *Коновалова И. Г., Перхавко Б. В.* Древняя Русь и Нижнее Подунавье. – М., 2000.
48. *Конопля В. М.* Исследования в Северо-Восточном Прикарпатье // АО 1983 г. – М., 1985. – С. 294.
49. *Кордуба М.* Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долишнім Сяном // Записки НТШ. – Львів, 1925. – Т. 138–140. – С. 159–245.
50. *Котляр М. Ф.* Русь на Дунаї // Український історичний журнал. – 1969. – № 9. – С. 20–22.
51. *Котляр М. Ф.* Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – Киев, 1985.
52. *Кравченко А. А.* Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII–XIV в.). – Киев, 1986.
53. *Кріль М.* Старосамбірщина. Історія і культура. – Львів, 2009.
54. *Левченко М. В.* Очерки по истории русско-византийских отношений. – М., 1956.
55. *Литаврин Г. Г.* Русь и Византия в XII веке // Литаврин Г. Г. Византия и славяне. – СПб., 1999.
56. *Лукомський Ю.* Воскресенська церква XII–XIII століть в Крилосі // Записки НТШ. – 2001. – Т. 241. – С. 275–298.
57. *Лукомський Ю.* Успенський собор давнього Галича: історія вивчення, проблеми збереження та консервації // Успенський собор Галича. Минуле, сучасне, майбутнє. – Галич, 2006. – С. 34–44.
58. *Лукомський Ю.* Архітектура княжого Галича XIII ст. // Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі. – Львів, 2008. – С. 362–375.

59. Лукомський Ю. Архітектурно-археологічні дослідження пам'яток монументального будівництва княжого Галича XII–XIII ст. // Фортеця. – Львів, 2009. – Кн. 1. – С. 416–431.
60. Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – СПб., 2001.
61. Маркевич А. И. Город Качибей или Хаджибей – предшественник Одессы. – Одесса, 1894.
62. Мацкевий Л. До проблеми найдавнішого заселення території міста Стрия // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 393–398.
63. Мацкевий Л., Козак В. Старожитності Дрогобицького передгір'я. – Львів; Дрогобич, 2010.
64. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. – Львів, 1997.
65. Милов Л. В. О специфике феодальной раздробленности на Руси (по поводу книги А. В. Кучкина “Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X–XIV вв.”) // История СССР. – 1986. – № 2. – С. 140–146.
66. Милов Л. В. Природно-климатический фактор и особенности российского исторического процесса // Вопросы истории. – 1992. – № 4–5.
67. Миська Р. Князя Теревовля (історіографічний огляд) // Археологія. – 2005. – № 1. – С. 92–93.
68. Миська Р. Теревовельська земля XI–XII ст. (історичний огляд) // Археологія. – 2006. – № 3. – С. 53–59.
69. Миська Р. Долітописний Теревовль // МДАПВ. – 2008. – Вип. 12. – С. 292–303.
70. Михайлина Л., Пивоваров С. Нариси з історії Хотинської фортеці: факти, легенди, гіпотези. – Хотин, 2011.
71. Михальчишин І. Стародавня Львівщина. – Львів, 1993.
72. Мохов Н. А. Молдавия эпохи феодализма. – Кишинев, 1964.
73. Мурзакевич Н. Н. История геноузских поселений в Крыму. – Одесса, 1837.
74. Насонов А. Н. “Русская земля” и образование территории Древнерусского государства. – М., 1951.
75. Наумов Е. П. К истории летописного “Списка русских городов дальних и ближних” // Летописи и хроники. 1973 г. – М., 1974. – С. 150–163.
76. Недков Б. България и съседните земи през XII век според Идриси. – София, 1960.
77. Павлов П. За руското присъствие на Долни Дунав и българо-руските връзки през XI–XII // Добруджа. – 1986. – Сб. 3.
78. Павлов-Сильванский Н. П. Феодализм в России. – М., 1988.
79. Памятники русского права. – М., 1953. – Вып. 2.
80. Паушто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950.

81. Пашуто В. Т. Черты политического строя Руси // Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965. – С. 11–126.
82. Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. – М., 1968.
83. Перхавко Б. В. Князь Иван Берладник на Нижнем Дунае // Восточная Европа в древности и средневековье. Политическая структура Древнерусского государства. VIII Чтения памяти чл.-кор. АН СССР В. Т. Пашуто. – М., 1996.
84. Плахонін А. Північно-Західне Причорномор'я в “Нузхат ал-Муштак” ал-Ідрісі: спроба географічного аналізу історичного джерела // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 10: 36. наук. праць на пошану академіка В. А. Смоля (з нагоди 25-річчя наукової діяльності та 50-річчя від дня народження). – К., 2000. – Ч. 1. – С. 449–457.
85. Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). – СПб., ; 1846. – Т. 1; Т. 2. – 1908.
86. Потин В. М. Древняя Русь и европейские государства в X–XIII вв. – Л., 1968.
87. Потоцкий Я. Записка о новом перипле Понта Евксинского, сост. графом Иваном Потоцким // Археолого-Нумизматический сборник. – СПб., 1850.
88. Пресняков А. Е. Княжое право в Древней Руси. – Петроград, 1909.
89. Пресняков А. Е. Княжое право в Древней Руси. Очерки по истории X–XII столетии. Лекции по русской истории. Киевская Русь / Подготовка текста, статьи и прим. д. и. н. М. Б. Свердлова. – М., 1993.
90. Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упоряд. Мирон Капраль. – Львів, 1998.
91. Рабинович Р. А. Призрачная Берладь. О достоверности одной фальсификации // Stratum plus. – СПб.; Кишинев; Одесса, 1999. – № 5. – С. 357–407.
92. Рапов О. М. Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII в. – М., 1977.
93. Ратич О. О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. – К., 1957.
94. Рыбаков Б. А. Русские земли по карте Идриси 1154 года // КСИИМК. – 1952. – Вып. 43. – С. 14–32.
95. Rogov В. А. К вопросу о развитии княжеской власти на Руси // Древняя Русь: проблемы права и правовой идеологии. – М., 1984.
96. Рожко М. Карпатські фортеці доби Київської Русі // Київська Русь. Культура і традиції. – К., 1982. – С. 12–20.
97. Рожко М. Ф. Карпатські шляхи та їх оборона // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 84–97.
98. Рожко М. Ф. Тустань давньоруська наскельна фортеця. – К., 1996.
99. Рожко М. Про деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині // Лавра. – 1999. – № 1. – С. 41–45.

100. Рожко М. Оборонний Спасопреображенський монастир XIII ст. в с. Спас // Старосамбірщина. – Старий Самбір, 2001.
101. Розов В. Українські грамоти. – К., 1928. – Т. 1: XIV в. і перша половина XV ст.
102. Свердлов М. Б. Общественный строй Древней Руси в русской исторической науке XVIII–XX веков. – СПб., 1996а.
103. Свердлов М. Б. “Корм – кормление”: Становление феодального социально-политического института на Руси IX–XIII вв. // *Studia Humanistica*. – СПб., 1996б.
104. Свердлов М. Б. Домонгольская Русь. Князь и княжеская власть на Руси VI – первой трети XIII вв. – СПб., 2003.
105. Свешников І. К. Довідник з археології України. Львівська область. – К., 1976.
106. Свешников І. К. Дослідження давньоруського Звенигорода в 1982–1983 рр. // *Археологія*. – 1987. – Вип. 57. – С. 94–101.
107. Свешников І. К. Звенигород // *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. Раннеславянский и древнерусский периоды*. – Киев, 1990а. – С. 107–110.
108. Свешников І. К. Звенигородські грамоти на бересті // *Дзвін*. – 1990б. – № 6. – С. 127–131.
109. Свешников І. К. Давньоруське скло із Звенигорода на Білці // *Скло в Україні: історія і сучасність*. – Львів, 1994. – С. 20–31.
110. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010.
111. Соболевский А. И. Грамота кн. Ивана Берладника 1134 г. // *Труды VIII Археологического Съезда*. – М., 1895. – Т. 2. – С. 173–176.
112. Тельнов Н., Степанов В., Русев Н., Рабинович Р. “И... разошлись славяне по земле”. Из истории Карпато-Днестровских земель VI–XIII вв. – Кишинев, 2002.
113. Терский-Шеломенцев В. С. Исследования детинца Звенигорода Галицкого // *СА*. – 1978. – № 1. – С. 206–215.
114. Тихомиров М. Н. “Список русских городов дальних и ближних” // *Исторические записки*. – Т. 40. – М., 1952.
115. Толочко О. П. До питання про сакральні чинники становлення князівської влади на Русі у IX–X ст. // *Археологія*. – 1990а. – № 1. – С. 51–63.
116. Толочко О. П. Особливості міжсеньйоральних відносин у період феодальної роздробленості Давньої Русі XII–XIII ст. // *Феодалізм в Україні*. – К., 1990б. – С. 28–41.
117. Толочко О. П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология. – К., 1992.
118. Толочко О. П. Русь: держава і образ держави. – К., 1994а.

119. Толочко О. П. “Князь-робочич” та “король-орач”: східноєвропейські паралелі до давньоруських генеалогічних легенд // Старожитності Русі-України. – К., 1994б. – С. 210–215.
120. Томашиівський С. До історії Перемишля і його єпископської катедри // *Analecta ordinis S. Basilii Magni*. – 1928. – Т. 3. – З. 1–2. – С. 179–190.
121. Томенчук Б. П. Василівське городище // Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976–2006. – Івано-Франківськ, 2008а. – С. 29–37.
122. Томенчук Б. П. Непоротівське городище // Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976–2006. – Івано-Франківськ, 2008б. – С. 38–40.
123. Томенчук Б. П. Городища давнього Галича // Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976–2006. – Івано-Франківськ, 2008в. – С. 494–610.
124. Фроловский А. В. Чешско-русские торговые отношения X–XII вв. // *Международные связи России до XVII в.* – М., 1961.
125. Фроянов И. Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории. – Л., 1974.
126. Фроянов И. Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории // *Начала русской истории.* – М., 2001. – С. 331–482.
127. Циглик В. М. Судова Вишня // *Історія міст і сіл УРСР. Львівська область.* – К., 1968. – С. 485–493.
128. Чайка Р., Довгань П. Нові матеріали до археологічної мапи Львівщини // *Археологічні дослідження на Львівщині у 1995 р.* – Львів, 1996. – С. 78–82.
129. Черепнин Л. В. Русь. Спорные вопросы истории феодальной земельной собственности в IX–XV вв. // Новосильцев А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л. В. Пути развития феодализма. – М., 1972. – С. 138–142.
130. Юшков С. В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. – К., 1992.
131. Abu al’Fida. Geographie d’Aboulféda. Texte arabe publ. d’après les manuscrits de Paris et de la Leyde aux frais de la Societe asiatique par m. Reinaud et m. Baron Mac Guchinde Slane. – Paris, 1840.
132. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego (AGZ) / Oprac. K. Liske i A. Prochaska. – Т. 2. – Lwów, 1868; Т. 3. – Lwów, 1872; Т. 5. – Lwów, 1893; Т. 15. – Lwów, 1903; Т. 18. – Lwów, 1903.

133. Collezione Ongania. – Venezia, 1886.
134. Compasso da navigatore. – Cagliari, 1947.
135. *Dąbkowski P.* Podział administracyjny województwa Ruskiego i Bełzkiego w XV w. – Lwów, 1939.
136. *Hauser L.* Monografia miasta Przemyśla. – Przemyśl, 1923.
137. *Jabłonowski A.* Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – T. 7. – Cz. 1. Ziemie ruskie. Ruś Czerwona // *Źródła dziejowe.* – Warszawa, 1902. – T. 18. – Cz. 1.
138. *Jana Długosza* Roczniki czyli Kroniki sławnego królestwa Polskiego. – Warszawa, 1982. – Ks. 10–11.
139. *Janowski A.* Żegluga po Dniestrze // *Ziemia.* – 1914. – S. 507.
140. *Kotlarczyk J., Żaki A.* Nieznane grodzisko wczesnośredniowieczne w Aksmanicach pod Przemyślem // *AAC.* – 1969. – T. 11. – Z. 1. – S. 51–62.
141. *Kretschmer K.* Die italienischen Portolane des Mittelalters. – Berlin, 1909.
142. *Kuczera A.* Samborszczyzna. – Sambor, 1935. – T. 1.
143. *Kunysz A.* Sprawozdania z badań wykopaliskowych na terenie Sanoka i okolicy // *Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962.* – Rzeszów, 1962. – S. 25–27.
144. *Kunysz A.* Osadnictwo wczesnośredniowieczne w granicach dawnej ziemi sanockiej, ze szczególnym uwzględnieniem Sanoka w świetle źródeł archeologicznych // *Rocznik Województwa Rzeszowskiego.* – Rzeszów, 1963. – T. 3: 1960–1961. – S. 55–104.
145. *Kunysz A., Persowski F.* Przemyśl w starożytności i średniowieczu (od czasów najdawniejszych do roku 1340). – Rzeszów, 1966.
146. *Mysliński K.* Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja 1340–1400. – Lublin, 1981.
147. *Nordenskjöld A. E.* Periplus. An Essey on the Early History of Charts and Sailing Directions. – Stockholm, 1897.
148. *Panaiteșcu P. P.* Diploma barladeana din 1134 și hrisovul lui lung Koriatovici din 1347 // *Revista istorica Romana.* – 1932. – T. 2. – V. 1.
149. *Pappe F.* Skole i Tucholszczyzna. – Lwów, 1891.
150. *Periplus Ponti Euxini Octopolus ad fidem fabularum mss. Bib. Caesareae Vindobonensis.* – 1837. – P. 38–41.
151. *Popescu-Spineni M.* România în istoria cartografică până la 1600. – București, 1938. – Vol. 1.
152. *Portolani e Carte Nautiche XIV–XVII secolo d’alle collezioni dei Museo Correr Venezia e Museo del Topcapi–Istanbul.* – Istanbul, 1994. – T. 18.
153. *Prochaska A.* Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 r. – Lwów, 1890.

154. *Pulnarowicz W.* U źródeł Sanu, Stryja, Dniestru. – Turka, 1929.
155. *Sikora F.* Dymitr z Goraja na Szczebreszynie w służbie Władysława Jagiełły w latach 1386–1400 // *Studia Historyczne.* – 1986. – T. 26. – № 1. – S. 14–19.
156. *Sikora F.* Krąg rodzinny i dworski Dymitra z Garaja i jego rola na Rusi // *Genealogia. Kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym.* – Toruń, 1989. – S. 55–89.
157. Skarbec diplomatów papieskich, cesarskich, króleskich, książących i urzędów posługujących dokrytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i osiennych im krajów służącej / Zebrał J. Daniłowicz. – Wilno, 1860. – T. 1.
158. *Spadolini E.* // *Portolana di Graziozo Benincasa / La bibliofilla.* – № 9. – Firenze, 1907–1908.
159. *Spinei V.* Moldova in secolele XI–XIV. – Chisinau, 1994.
160. *Stadnicki K.* Synowie Gedymina. – Lwów, 1849. – T. 1.
161. Voies Océanes. Par M. Pastoureaux (Cartes marines et grandes decouvertes). – Paris, 1992.
162. *Żaki A.* Topografia wczesnośredniowiecznego Przemyśla // *AAC.* – 1959. – T. 1. – S. 23–48.
163. *Żaki A.* Pierwsze zabytki budownictwa kamiennego w Przemyślu // *ZOW.* – Poznań, 1960. – № 26. – S. 213–215.
164. *Żaki A.* Przemyśka cerkiew księcia Wołodara w świetle źródeł pisanych i archeologicznych // *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN w Krakowie. Styczeń–czerwiec 1968.* – Kraków, 1969. – S. 47–50.

Стаття: надійшла до редакції 15.09.2012
прийнята до друку 10.10.2012

THE LANDS OF GALICIAN PRINCES: THE RESEARCH PROBLEMS

Leontiy VOYTOVYCH

Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: lev67420@ukr.net

An attempt to reconstruct the domain of Galician princes in the Carpathian Pre-Dnister region is made on the basis of the analysis of the etymology of the names of the settlements and the information about them in the later acts and in comparing with the archaeological materials. The boundaries of the future investigations, the dominant idea of which are the archaeological proof versions, which were nominated by historians, are determined.

Keywords: princely domain, Galician princes, Pre-Dnister region, Carpathian, archaeological research.

ЗЕМЛИ ГАЛИЦКИХ КНЯЗЕЙ: ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Леонтий ВОЙТОВИЧ

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина,

e-mail: lev67420@ukr.net

Сделана попытка реконструировать домен галицких князей в прикарпатском Поднестровье на основании анализа этимологии названий населенных пунктов и информации о них в позднейших актах и в сопоставлении с археологическими материалами. Очерчены рамки будущих исследований, доминантой которых остаются археологические подтверждения версий, предложенных историками.

Ключевые слова: княжеский домен, галицкие князья, Приднестровье, Карпаты, археологические исследования.